

Foredrag i Oslo Militære Samfund
mandag 21. januar 2008
Ved
Hans Kristian Amundsen,
sjefredaktør i avisen Nordlys.

Foto: Stig Morten Karlsen, Oslo Militære Samfund

Hvorfor får ikke Forsvaret god medieomtale?

Jeg ønsker å starte med en sak som er litt utenfor dagsorden, men som illustrerer at forholdet mellom Forsvaret og pressen er brulagt med dilemmaer. Jeg gjør det ikke minst for å varsle at jeg i dette foredraget vil stille flere spørsmål enn gi bastante svar.

20. desember i fjor la Utenriksdepartementet ut en såkalt «Priv til red» på Internett – en melding til norske redaksjoner om utenriksministerens besøk til Afghanistan i januar. Dette var en priv etter mitt redaktørhjerne. Den var fyldig, halvannen side tett pakket med konkret informasjon til journalister som ønsket å følge utenriksministeren. Nyttig, detaljert og åpen.

Her var reiseruten for det fem dager lange besøket med flyselskap, ankomster og avganger på minuttet, informasjon om hotellet i Kabul og transporten mellom flyplassen og Serena Hotell. NB: ikke pansret minibuss – sto det til og med i en parentes om pressens reise fra flyplassen til hotellet. Vi vet hva som skjedde. Og dere ser dilemmaet. Vi i media ønsker åpenhet fra norske myndigheter om alle forhold. Vi presser på for at et departement – UD i dette tilfellet – gir lik, tidlig og åpen informasjon til mediehusene. Det er vår refleks.

I dette tragiske tilfellet kan vi ikke se bort fra at vårt iboende ønske om mer åpenhet kan ha bidratt til at en kollega ble drept. *Kan* ha. Jeg har selvsagt ingen informasjon om at det er en slik forbindelse, at terroristene hentet informasjon om Jonas Gahr Støres reise fra UDs nettsider og planla sin udåd ut fra denne informasjonen – trolig er sannsynligheten veldig liten for at det er en slik forbindelse, men vi plikter alle å reflektere over muligheten.

Vi kommer ikke til å se flere slike priv-er mer. Og dere kommer ikke til å høre protester fra oss i media på at de forsvinner.

I forhold til dagens tema – Hvorfor får ikke Forsvaret god medieomtale? – er dette en kjerne til å forstå mange av konfliktene mellom våre to grupper. Vi i media vil alltid – og per refleks – utøve et press for mer åpenhet. Og Forsvaret har legitime grunner til å holde informasjon tilbake i noen situasjoner. Det må vi respektere. Samtidig må vi må alle lære. Er noe ute av dato må det endres, og har vi gått for langt må vi ta et skritt tilbake uten å bemanne skyttergravene.

Det vi ikke må slå oss til ro med er at hemmelighold utvikles til en refleks i Forsvaret. Eller at en åpen debatt per definisjon blir sett på som noe truende. Vår jobb – pressens jobb – er under alle omstendigheter å etterprøve begrunnelsene for hemmelighold. Og stimulere til debatt.

Så til saken. For det første: Er det sant at Forsvaret ikke får god medieomtale? Mitt svar er nei. Men det er et svar spekket med nyanser. Det er ingen objektiver undersøkelser som kan gi svar. Jeg har muntlig fått referert noen tall og de sier noe annet. Framfor alt; Forsvaret er ikke utsatt for en annen oppmerksomhet fra mediene enn andre maktinstitusjoner i samfunnet.

Jeg har deltatt i møter som dette med politiske partier, næringslivet, idrettslag og enkeltpersoner. Jeg får formidlet en lik opplevelse; de positive sakene oppfattes som normaltilstand, mens saker av kritisk karakter blir sett på som angrep nettopp på dem – på deres gruppe, på deres interesser. Slik tror jeg det er med Forsvaret også. En kritisk artikkel virker verre enn den faktisk er.

Så er det viktig å spørre oss selv hva «god medieomtale» egentlig er? Er det snille artikler som i ett og alt tegner et bilde av Forsvaret slik den sittende Forsvarssjefen til enhver tid ønsker seg? Eller er det ærlige artikler? Som tegner et sammensatt bilde av Forsvaret; dilemmaer, krangler, feil og suksesser. Eller kan til og med heller sjofle angrep på åpenbart feil grunnlag være «god medieomtale»? Mitt svar er ja på alle spørsmålene.

Jeg hevder at mye oppmerksomhet er god medieomtale. Inkludert den åpenbart urettferdige. At Forsvaret vies stor oppmerksomhet viser at Forsvaret er viktig for samfunnet. Det som er viktig skal vi diskutere. Åpent og ærlig, også når det er ubehagelig. Kanskje nettopp da, og i alle fall når noen baserer sin frykt eller sitt sinne på et saklig sett feil grunnlag. Det er i Forsvarets interesse at vrangforestillinger kommer på TV eller på trykk i en avis. Det gir Forsvaret anledning å rette opp feil som ellers kan bli liggende som surdeiger i mørke kroker.

Målingene som Folk og Forsvar får utført om folks holdninger til Forsvaret tyder *ikke* på at Forsvaret er under angrep av en ondsinnet presse. Oppslutningen om Forsvaret er stabilt og høyt fra år til år – rundt 97 prosent er oppsiktvekkende mye. Og en bakgrunn fra Forsvaret rangeres høyt i forhold til sivilt lederskap, viste en måling så seint som i 2005.

Dette forteller at Forsvaret som merkevare står godt. Vi kan trygt ta det som et tegn på to ting:

1) Mengden av «negative» artikler er mindre enn dere kan få inntrykk av når det fra tid til annen stormer som verst – med nye avisforsider og TV-innslag hver dag, slik det for eksempel var før jul i fjor med Økokrim, Rosén og Riksrevisjonen som perler på en snor.

2) Folk flest er i stand til å skille snørr og bart. Vi tåler å føre tøffe debatter her til lands uten at det ødelegger folks tillit til institusjonen. Merk dere det.

2) Ulike roller – Makten og Vokterne – men i samme bransje: Demokratibransjen

Det er opplagt, men også veldig sant i forholdet mellom Forsvaret og media at bedre kunnskap om hverandre gir økt forståelse for våre ulike roller, hindrer misforståelser og mistenkeliggjøring av motiv og handlinger – og øker kvaliteten på det som formidles.

Det siste er viktig. For dypest sett er både Forsvaret og avisene til for å hegne om demokratiet. Vi er i samme bransje – i demokratibransjen. Vårt bidrag til demokratiet kan nok oppleves like pinefullt som Riksrevisors, men i det lange løp blir det bedre!

Våre grunnleggende oppdrag som journalister er å speile virkeligheten og vokte makten. Forsvaret er kanskje den aller viktigste institusjonen å vokte. Dere har fått våpenmakt, og vi som demokrati er prisgitt at dere forvalter tilliten vi har vist dere klokt. Og vi må passe på pengene våre. Som skattebetaler vil jeg vite om Forsvaret bruker bevilgningene fornuftig. I tillegg er Forsvaret flere steder i landet en viktig arbeidsgiver og avgjørende for bo- og sysselsetting. Også det krever at vi fra medias side følger Forsvaret tett.

Hvordan gjør vi det? La oss se på noen eksempler.

3. Ulike saker, noen ferske og noen litt eldre eksempler:

a) Det hverdagslige – øvelser, nytt utstyr, sesjon, utnevnelser, utmerkelse; saker dere opplever som det normale. Og som vi ofte glemmer i en diskusjon om forholdet media og Forsvaret. Sett fra min redaktørkrakk er saker som vi ser to eksempler på her – Hæren som vil kapre damer og en rapport fra norske mannskaper som er kommet hjem fra Afghanistan – viktige for at Nordlys skal speile virkeligheten i vår del av Norge på en god måte. Langt de fleste saker som publiseres om Forsvaret finnes over tid i denne kategorien. De blir til i fordragelighet.

b) Det planlagt offensive – som opplagt virker byggende for Forsvaret. Jeg nevner tre eksempler som er relevante i forhold til dagens tema. I mai 2004 reiste daværende generalmajor Kjell Grandhagen til Tromsø og avholdt øvelse Kabul med 250 soldater – midt i hjertet av den røde byen. Øvelsen ble debattert heftig i avisene i forkant, og troppene møtte også en demonstrasjon da de inntok byen. Hærsjefen var med, og stilte på møter og til debatt i TV Tromsø sammen med byens røde lege, Mads Gilbert. Det er mitt bestemte inntrykk at åpenheten og tilgjengeligheten Grandhagen viste var avgjørende for at allmennhetens kunnskap om oppdraget i Afghanistan økte i denne tiden, og for at motstanden mot å øve i Tromsø aldri fikk fotfeste i brede lag.

Året etter stilte Hæren igjen opp i Tromsø. Denne gang med ingeniørsoldater, tunge maskiner, samband og offiserer med solid erfaring fra komplekse operasjoner. Jeg overdriver ikke når jeg sier at den prestisjefylte Mandelakonserten aldri hadde latt seg gjennomføre så prikkfritt uten Forsvarets massive innsats.

Og endelig; høsten 2006 reiste 350 sambandssoldater fra Heggelia leir til Alfheim stadion i Tromsø for å heie byens fotballag fram til seier mot Lyn fra Oslo. Akkurat det gikk dårlig – Lyn vant kampen 2-1, men Forsvaret vant likevel.

Ved hjelp av offensive, ukonvensjonelle og gjerne kontroversielle grep – med høy medieprofil – bygget Hæren tillit i Tromsø. Det var kritiske røster til alle tre prosjektene, ikke minst mot øvelse Kabul, men jeg er overbevist om at Forsvaret vant offentligheten på tidlig og mye informasjon, pluss en iboende vilje til å ta innvendinger på alvor og stille opp i debatter.

Poenget med å bruke tid på dette i kveld er å fortelle at «God mediedekning» kan skapes. Ikke i form av lure pressemeldinger eller attraktive reiser – men ved offensiv tenkning, ærlighet og tilgjengelighet.

c) Så til sakene de fleste tenker på når temaet er god eller dårlig pressedekning: Kriser, krangler og ulykker. I slike saker kolliderer media og Forsvaret ofte. Krisene og ulykkene kommer oftest brått på og situasjonen lar seg vanskelig kontrollere. Ikke minst er det høyt stressnivå på begge sider. Jeg er den første til å innrømme at vi – media – lett kan gjøre feil når det koker.

Det er flere eksempler på det, et ferskt eksempel er i kjølvannet av at spesialsoldaten Tor Arne Lau-Henriksen blir skutt og drept under et rekognoseringsoppdrag sør for Kabul 23. juli i fjor. TV2 gikk langt i å hevde at han falt i en annen provins, og at Forsvaret løy om dødsfallet. Det er i ettertid åpenbart at TVs kildegrunnlag ikke holdt mål i forhold til å framsette en så alvorlig påstand. Forsvarssjefen hadde all grunn til å kalle TV2s spekulasjoner for tøv.

Han mente i tillegg at saken «røpet en fullstendig mangel på grunnleggende kunnskaper om militære operasjoner generelt, og Afghanistan spesielt». Jeg skjønner utbruddet. Og jeg forstår det underliggende kravet om at vi journalister setter oss inn i sakene vi skal skrive om. Mange dårlige saker kommer av at vi skulker hjemmeleksen og tegner et karikert bilde av Forsvaret og Forsvarets virksomheter.

Men vi er ikke alene om å gjøre feil. Mange av konfliktene har røtter tilbake i Jernteppets tid. La meg nevne et par eksempler som Aftenpostens erfarne og dyktige reporter Ole Magnus Rapp minnet meg på:

28. desember 1984 krysset en sovjetisk rakett Pasvikdalen. Folk i Pasvik så den, blant annet bjørnejeger Herman Sotkajervi. Han og flere med ham kontaktet Forsvaret, og fikk beskjed om at deres observasjoner stemte ikke.

Høsten 1989 fotograferte Rapp en sovjetisk ubåt som brant utenfor Vardø. Like ved lå det norske overvåkningsfartøyet «Marjatta». Forsvaret bekreftet da at et slikt skip ikke eksisterte, de hadde aldri hørt om at Norge hadde et etterretningsfartøy konstant til stede i Barentshavet.

I Pasvik gikk det fem døgn før Forsvaret erkjente at de visste at en sovjetisk rakett hadde passert norsk territorium. Marjatta forble en hemmelighet i mange år, inntil et nytt skip med samme navn ble bygget, og verftet stolt viste det fram.

Som bagasje fra denne tiden har mange av oss pressefolk med oss et inntrykk av at det å «takle media» er et eget fag på Forsvaret befalsskoler, krigsskolen og stabsskoler. Inntrykket har vært – i alle fall i frustrerte øyeblikk – at nye offiserer læres opp til at vi journalister nærmest er fiender, og at det å holde kjeft er best – for sikkerhets skyld.

Jeg er dessverre redd for at for hvert nytt oppslag om korrupsjon, smøring og interne krangler får journalistene forsterket sitt inntrykk av hemmelighetskremmeri, offisersklubber og maktmenn som hever seg over loven. For offiseren leses oppslagene – frykter jeg – som nye angrep på Forsvaret – en hel organisasjon – selv om sakene handler om enkeltpersoner fjernt fra den stor massen av offiserer som til daglig jobber med soldater og gjør en fantastisk jobb.

I så måte er vi krigsskadd på begge sider. Dette må vi vite om, og ta med oss når vi møtes som her i kveld. Da henleder jeg oppmerksomheten til sakene på skjermen. Rosén-saken og Økokrim-razziaen. Jeg skjønner at dette er ubehagelig fokus for alle med hjerte i Forsvaret, men også dette er «God medieomtale» etter min definisjon av begrepet. Det handler om at demokratiet fungerer og at det forhåpentligvis kommer forbedringer ut av skandalene.

Ta Siemens-saken. Det er medias plikt å vokte pengene. I forhold til overskridelser, innkjøp og effektiv drift er vi skattebetalernes advokater. Velgeren er oppdragsgiver! 33 milliarder kroner er mye penger, og alle er tjent med et høyt og vedvarende fokus på at pengene brukes skikkelig og etter avtale. Det har vært flere slike saker, og for hver sak tettes et nytt hull i felleskassa. Det er med andre ord av stor verdi at media – først og fremst VG i dette tilfellet – er en kritisk terrier.

Personlig synes jeg Forsvaret kunne vært mer på banen med selvransakende refleksjoner i saker som handler om etikk og metode i møte med næringslivet. Når også Forsvaret har gitt seg det åpne markedet i vold, åpner det seg en ny verden og nye regler for offiserer som i all hovedsak er uten erfaring i dette gamet. At Siemens lyktes i å få noen offiserer til å møte opp i Spania med golfkøllene sine må ikke komme som en overraskelse på noen. Det finnes ikke den krigsskolen i verden som lærer opp offiserer til å bli profesjonelle innkjøpere på statens vegne. Det må læres.

Det er mindre farlig enn vi gjerne tror å være åpne om slike ting. Det viktigste er å erkjenne feil – lære – og så komme i posisjon til å fortelle andre og gode historier fra Forsvaret.

Rosén-saken er sammensatt, for den har sitt utspring i en krevende operasjon i utlandet. Det er stor forståelse i media for at slike operasjoner må omfattes av hemmelighold, men hva skal være hemmelig og hvordan kontrollerer vi at ikke for mye holdes hemmelig?

I tillegg er Afghanistan en sammensatt debatt. Det var Stortinget som ga oppdraget, men den politiske striden står i regjeringen – og hvor begynner og slutter Forsvarsdepartementets ansvar i forhold til Utenriksdepartementet? Jeg synes oppriktig synd på norske soldater og offiserer som fra en kontainer i Afghanistan leser den hjemlige debatten på internett. For dem og for oss andre er det ikke lett å skille mellom en nødvendig sikkerhetspolitisk debatt, og det som lett kan leses som kritikk av innsatsen til våre styrker som står midt oppe i et krevende oppdrag.

Vi kan mene hva vi vil om den politiske krangelen om vår tilstedeværelse i Afghanistan, men det er viktig at debatten føres på et korrekt grunnlag. Det betyr at Forsvaret må strekke seg langt for å gi innsyn i den militære situasjonen i områder hvor norske og

allierte styrker opererer. Igjen: jeg har den største respekt for at hensynet til operasjons- og personsikkerhet må veie tyngst, men dette må ikke bli alle forklaringers mor for hvorfor intet kan fortelles.

Og framfor alt må Forsvaret vokte seg for at nødvendig hemmelighold rundt spesialsoldatene i Afghanistan smitter over på hverdagslig virksomhet i Norge. Foran dette foredraget har jeg spurt flere kolleger om deres umiddelbare inntrykk, og Terje Myklevoll i Dagbladet rapporterer dette:

«Min spontane reaksjon er at Forsvaret oppleves å ha gått tilbake til en lukket linje. Etter år med satsing på meråpenhet – ofte ble vi gjort oppmerksom på nyhetshendelser, oftest tragiske, før det kom inn tips til redaksjonen – er inntrykket nå at Forsvaret har murt seg mer inne. Det skyldes to ting: Forsvaret har mest fokus på utenlandsoperasjonene og lider under hemmelighetskremmeriet rundt spesialstyrkene. Dernest at Forsvaret ikke har kommet heldig ut i forhold til korrupsjonsskandalene og Rosénsaken.»

Dette er en viktig observasjon. Er det sant at Forsvaret er i ferd med å lukke seg mer inne? I så fall er det en ulykkelig situasjon og Forsvaret har lagt ut på en farlig ferd.

3) Lukkethet/åpenhet: går vi til det bedre eller verre?

La meg først begynne med en viktig bekjennelse: Åpenheten kom tidligere i Oslo Militære Samfund enn i Oslo redaktørforening! Møtene der var lenge lukket og intet lekket ut til offentligheten. Jeg skal ikke gjøre et eneste forsøk på å forklare pinligheten – langt mindre forsvare at det var slik – bare konstatere at dere i Oslo Militære Samfund levde med åpne dører i god tid før Oslo redaktørforening åpne sine.

Mitt inntrykk harmonerer dessverre med Myklevolls. Jeg skal være varsom med å hevde hvorfor det er slik, men det virker som Forsvarets mediekjennskap er farlig lav – særlig på toppnivå – og det virker som fokuset er altfor reaktivt; hvordan kommer vi oss ut av knipen? I tillegg er det mitt bestemte inntrykk at kulturen som er bygd opp rundt spesialsoldatene har smittet. På det verste fikk ikke vanlige soldater oppgi navnene sine til oss!

Hvis det er slik at vi nå ser en økende tendens til negativ dominans i sakene om Forsvaret, så handler mye åpenbart om manglende evne eller vilje til å søke offentlighet. Til å selge inn de gode sakene, og til å gå tidlig ut med informasjon om vanskelige saker for å være på offensiven i forhold til debatter som uansett kommer.

I et klima hvor alle sitter musestille av redsel for å gjøre noe galt – eller av frykt for media – vil det positive i Forsvaret aldri komme ut. Forsvaret har en del virkelig dyktige offiserer, som burde vært mer til i media. Den siste tiden er det påfallende å observere at de som kan Forsvaret best, de ansatte offiserene og sivile, ser ut til å ha fått, eller pålagt seg selv, munnkurv. Pressen blir henvist til informasjonsoffiserer, som lojalt hevder at Forsvarets øverste ledelse må bestemme. Det er ikke sunt, verken for demokratiet eller Forsvaret.

Ikke minst for Forsvaret er det farlig å tro at det i lengden lar seg gjøre å leve etter parolen «Et Forsvar – én stemme». Det kreves tilnærmet diktatoriske virkemidler å styre etter en slik ordre, og resultatet må bli frykt og passivitet. For sikkerhets skyld lar folk være å ta initiativ, og der det ikke tas initiativ dør dynamikken og utviklingen går etter hvert i stå. Organisasjonen kveles.

Jeg mener dette er en dårlig krigsskole anno 2008. Unge mennesker som søker Forsvaret er født og oppvokst i MSN og Facebook. De er vant til å manøvrere i en jungel av

informasjon og skille det viktige fra det unyttige. De takler en kakofoni av inntrykk – hver dag og hele tiden – og det er i praksis umulig å stenge dem ute fra åpne og ærlige debatter. De foregår på nettet uansett hva en autoritet mener, ønsker eller krever. Vær sikker på at Forsvaret diskuteres av de unge selv om det er blitt færre offiserer å se på TV eller i avisene! Det er umulig å beordre dagens digitale ungdom inn på meningsgeledd. De rømmer ut i en verden Forsvaret aldri kan kontrollere.

Jeg kan heller ikke skjønne at parolen «Et Forsvar – én stemme» harmonerer med det Forsvaret lærer bort om situasjonsbestemt ledelse og manøverkrigføring. Skal en offiser være forberedt på det uforutsigbare må hun eller han få praktisere. I forhold til å «takle» media betyr det mer frihet til hver enkelt offiser og en mye mer desentralisert kommandostruktur.

Som offiser vil du havne i situasjoner hvor du er tvunget til å avveie om det er best å avvise en journalist eller å by på en kopp kaffe og forklare hvordan ting henger sammen. Hvis din eneste ballast er å henvise til en infoavdeling, er du en dårlig offiser. I alle fall er du en offiser i utakt med tiden, og du er dømt til å tape sammen med det Forsvaret du representerer.

Hovedutfordringen ligger Forsvarets øverste ledelse. De må vise at det går an å møte media uten frykt. Riv murene, vis åpenhet, bygg tillit og søk kunnskap om hvordan det moderne mediebildet er bygd opp og fungerer. Jeg ønsker Forsvarets ledelse som gode forbilder – rollemodeller som praktiserer åpenhet, tydelighet og tilgjengelighet – og som har en langsiktig plan for dialog med samfunnet for øvrig – politiske miljøer, media, næringslivet og frivillige organisasjoner. Det vil smitte nedover og sette en positiv trend.

Det er ikke farlig at Forsvaret blir diskutert med flere stemmer. Tvert imot. Det gir et sterkere og tryggere mannskap som er i stand til å takle en moderne medieverden bedre enn et korps som går i dekning i redsel for å si noe galt. Og Forsvaret blir bedre i stand til å takle uforutsigbare kriser – hvor enn i landet de måtte oppstå. Husk at Forsvaret ikke bare er Myntgata 1!

Heldigvis har Forsvaret mye godt å bygge på. For eksempel internettsiden Utvalgt.no. Etter mitt skjønn er den forbilledlig for en organisasjon som hvert år tar imot 1.000-vis av ungdommer fra hele landet. Her snakker ungdom med ungdom, på egne premisser. Utvalgt.no var ute to år før facebook med nettsamfunn.

Jeg husker også et par episoder som Forsvaret taklet forbilledlig i forhold til modernitet og vilje til å ta mediasamfunnet på alvor. Dere husker hundredrapene i Kosovo? En uskyldig hendelse der norske soldater avlivet hunder på vegne av eierne. Helt kurant, men skuddene ble filmet, det ble satt musikk til og det hele endte som en underholdningsvideo som ble distribuert blant Kosovo-soldatene. Selvsagt fant videoen veien hjem og derfra var veien kort til VGs førsteside.

Ingen solskinnshistorie, men den ble snudd til noe positivt. Forsvaret brukte hendelsen som en lærepenge, og satte i gang undervisning av mannskaper om medierevolusjonen som var innledet av mobiltelefoner med gode kameraer, og hva dette krever av økt aktsomhet.

4) Oppsummert i noen få punkter

Hvor bringer dette oss hen? La meg forsøke å oppsummere i noen få punkter:

Min påstand i kveld er at Forsvaret får god medieomtale i den forstand at omtalen i sum speiler virkelighet på en troverdig måte – men jeg er bekymret for tegn som tyder på at Forsvaret er i ferd med å lukke døren bak seg. Hvis det er riktig, er det noe som krever en offentlig debatt.

Jeg erkjenner uten videre at debatten også må handle om vår manglende vilje til å dykke dypt nok. Forsvaret er et stort og kompleks system som det tar litt tid å forstå, mens vi ofte bare vil ha de korte og kjappe svarene. Det er en kritikk vi skal ta til oss, og vi plikter også å forholde oss til legitime krav fra Forsvarets side om hemmelighold av hensyn til sikkerheten ved oppdrag ute.

I forhold til Forsvaret del av debatten er mitt bidrag noen enkle råd rettet til Forsvarets ledelse:

- Ligg i forkant av krisene – vis en offensiv medieforståelse.
- Vær ikke redd – lær, og snu kritiske hendelser til noe bra.
- Styrke det lokale nivået. De beste historiene er ikke i Forsvarsstaben eller Departementet.
- Gi flinke folk tillit til å snakke. Om de gjør feil – lær av det – gå videre. Slik vokser man!
- Og husk; åpenhet biter ikke!

Takk for oppmerksomheten.